

Länstyrelsen
Gävleborg

Kulturmiljöenheten
Ingela Broström
Tel: 026-1712 64
ingela.brostrom@x.lst.se

BESLUT

2008-06-09

delgivningskvitto

1 (3)

Dnr 432-1643-89

Beslut om byggnadsminnesförklaring av Strömsbro textilfabrik, Strömsbro 77:6, Gävle stad och kommun

Beslut

Länstyrelsen förklarar med stöd av 3 kap 1 § kulturminneslagen Strömsbro textilfabrik, fastigheten Strömsbro 77:6, för byggnadsminne. Samtidigt meddelas skyddsbestämmelser enligt 3 kap 2 § KML (bilaga 1 och 2).

Bakgrund

Fråga om byggnadsminnesförklaring av Strömsbro textilfabrik har väckts av Riksantikvarieämbetet 1976. Förslag till skyddsbestämmelser har remitterats till berörda den 11 april 2008.

Fastighetens ägare Varpen AB har genom Agne Brodin skriftligen godkänt förslaget till byggnadsminnesförklaring den 12 maj 2008. Till detta har fastighetsägaren fogat följande synpunkter:

- Angående punkt 4 i skyddsföreskrifterna: Reservation för tidigare eftersatt underhåll och merkostnad för det ”kulturhistoriska”,
- angående punkt 5 i skyddsföreskrifterna: Reservation för påbyggnad automatväveriet från 1941,
- allmänt konstateras också bl a att det största hotet för huvudbyggnaden är stora brister i underhållet av kraftstationens vattenvägar där de gränsar till textilfabriken.

Gävle kommuns bygg- och miljöförvaltning har tillstyrkt byggnadsminnesförklaringen genom yttrande den 30 april 2008. Kommunen påpekar dock att formuleringen av punkt 5 i förslaget till skyddsföreskrifter kan tolkas som motstridig en bestämmelse i gällande detaljplan som innebär att angiven mark inte får bebyggas.

Länsmuseet har under hand tillstyrkt byggnadsminnesförklaringen den 8 maj 2008.

Angående fastighetsägarnas synpunkter på punkt 4 och 5 i skyddsföreskrifterna konstaterar länsstyrelsen att ingen av dessa synpunkter utgör skäl att ändra de föreslagna skyddsföreskrifterna.

När det gäller vilka material och metoder som får användas vid vård och underhåll har länsstyrelsen i en PM rörande byggnadsminnesförklaring av fabriken 2006-08-30 framhållit att det faktum att fabriken redan till betydande delar är förändrad gör det möjligt att ställa lägre krav på materialtrohet än som är vanligt vid en byggnadsminnesförklaring. När det gäller de delar som inte är ursprungliga, t ex utbytta fönster, portar, tak etc avser länsstyrelsen inte att i framtiden ställa krav på särskilda material och metoder vid underhåll, utan detta förbehålls de relativt få byggnadsdelar och detaljer som är bevarade från 1800-talet. Underhållet bör på det sättet bli mindre betungande för fastighetsägaren än normalt vid en byggnadsminnesförklaring.

Automatväveriet från 1941 omfattas inte av skyddsföreskrifterna, men eftersom byggnaden ligger inom skyddsområdet skall länsstyrelsen höras inför en eventuell påbyggnad. Åtgärden får då prövas som ett tillståndsärende enligt 3 kap 14 § kulturminneslagen. Prövningen sker med utgångspunkt från att det är angeläget att tillgodose verksamhetens behov.

Punkt 5 i skyddsföreskrifterna har efter Gävle kommuns påpekande ändrats så att den överensstämmer med bestämmelserna i gällande detaljplan.

Länsstyrelsens motivering

Motiven för byggnadsminnesförklaringen redovisas i bilaga 1.

Hur man överklagar

Detta beslut kan överklagas hos länsrätten. Hur man överklagar framgår av bilaga 3.

Barbro Holmberg

Ingela Broström

Bilagor:

- 1 Skyddsföreskrifter och motiv för beslut
- 2 Karta över skyddsområdet
- 3 Hur man överklagar

Kopia till:

Gävle kommun, Bygg & miljö
Riksantikvarieämbetet
Länsmuseet
Lantmäterimyndigheten i Gävle kommun

Länsstyrelsen
Gävleborg

Kulturmiljöenheten
Ingela Broström
Tel: 026-17 12 64
ingela.brostrom@x.lst.se

PM

2008-06-09

1 (11)

432-1643-89

Förslag till byggnadsminnesförklaring av Strömsbro textilfabrik, Strömsbro 77:6, Gävle stad och kommun

Textilfabriken i Strömsbro byggdes 1850-1851 av Gefle manufakturaktiebolag. Den var Sveriges första riktigt stora textilfabrik som vid starten sysselsatte 450 arbetare, mest kvinnor och flickor. Foto: Ingela Broström.

SKYDDSBESTÄMMELSER

Byggnadsminnesförklaringen avser del av fastigheten Strömsbro 77:6 enligt kartbilaga (bilaga 1).

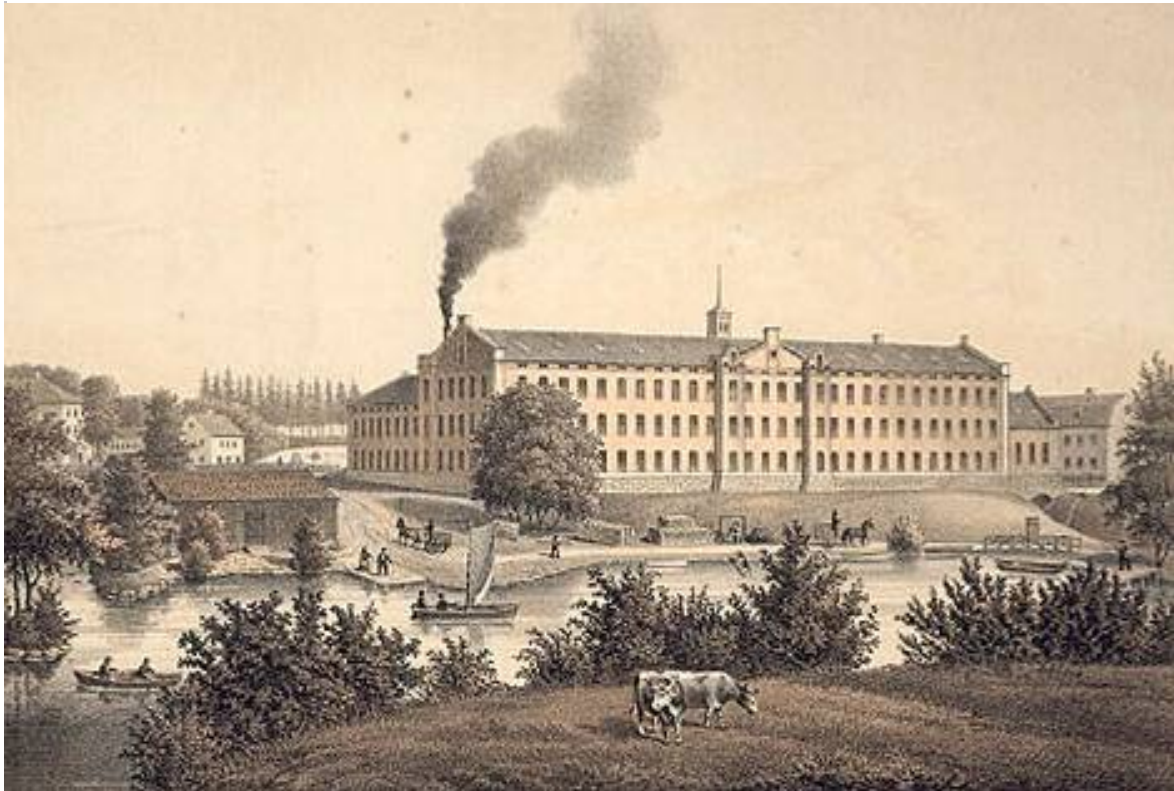
Skyddsföreskrifterna gäller tegelugnen (A) samt de delar av fabriksbyggnaden (B) som markerats med skraffering på kartan.

1. Byggnaderna får inte rivas, flyttas, byggas om eller på annat sätt förändras till sin exteriör.

Postadress Länsstyrelsen, 801 70 Gävle
Besöksadress Borgmästarplan

Telefon 026-17 10 00
Fax 026-17 13 05

Webbadress www.x.lst.se
E-post lansstyrelsen@x.lst.se

Utsikt över fabriken från Testeboån. Litografi av Gustaf Pabst ur planschverket Sveriges industriella etablissementer 1872.

2. I södra längans före detta spinn- och vävsalar får befintliga bjälklag och gjutjärnskolonner inte tas bort eller på annat sätt skadas.
3. I fabriken vattentorn får befintlig fast inredning inte tas bort eller på annat sätt förändras. Exempel på sådan fast inredning är golv, tak, trappor, stegar, trappräcken och vattentank med tillbehör.
4. Byggnaderna skall underhållas så att de inte förfaller. Vård och underhåll skall ske i samråd med Länsstyrelsen och utföras med sådana material och metoder att det kulturhistoriska värdet inte minskar.
5. Skyddsområdet omfattar del av fastigheten Strömsbro 77:6. Inom området får ytterligare byggnader inte uppföras. Området skall hållas i sådant skick att byggnadsminnets utseende och karaktär inte förvanskas.

Det höga vattentornet kom till i samband med att man installerade ett automatiskt brandsläckningssystem 1892. Vattentanken i gjutjärn finns fortfarande kvar i översta tornvåningen. Foto: Ingela Broström.

Om det är nödvändigt får Länsstyrelsen enligt 3 kap 14 § kulturminneslagen lämna tillstånd till ändringsåtgärder som strider mot skyddsföreskrifterna.

MOTIVERING

Textilfabriken i Strömsbro var på sin tid Sveriges första verkligt stora textilindustri och har som sådan ett mycket stort kulturhistoriskt värde. Bevarandet av fabriken är av stor vikt för förståelsen av den snabba utveckling mot storskalighet som skedde inom svensk textilindustri i mitten av 1800-talet. Den är också ett av de första exemplen på hur engelska idéer om planering och konstruktion av fabriksbyggnader introducerades i Sverige.

Genom sin stora skala och väl sammanhållna arkitektoniska utformning ger fabriken ett magnifikt intryck som var högst avsiktligt. De stora fabrikskomplexen från 1800-talets andra hälft skulle inte bara inrymma en praktisk verksamhet; genom sitt arkitektoniska uttryck skulle de också skapa en positiv bild av företaget. Strömsbrofabriken är ett utmärkt exempel på denna funktion hos dåtidens industriarkitektur.

Fabriksgården nås genom en port i den låga envåningslängan åt norr, som också inrymde kontor och direktionsrum. Till höger i bilden ser man den västra flygeln. Där låg gasverket, som inte bara försåg fabriken utan också omgivande gator och vägar med gasbelysning. Foto: Ingela Broström.

Textilindustrin sysselsatte främst kvinnor och unga flickor. Vid Gefle Manufakturaktiebolag arbetade hundratals kvinnor i åldern 12-75 år. På så sätt speglar fabriken kvinnors arbetsmiljö och arbetsvillkor, ett område som i dag är underrepresenterat bland landets byggnadsminnen.

Fabriken har inte bara ett kulturhistoriskt egenvärde, den är också en omistlig del av en miljö som inte bara utgör riksintresse för kulturmiljövården (Strömsbro K 801) utan också kan betraktas som ett synnerligen märkligt bebyggelseområde. Industriorten Strömsbro började växa fram kring kronobränneriet som anlades här 1776 och expanderade sedan starkt under textilfabrikens tid. Från början utformades Strömsbro som ett traditionellt brukssamhälle, uppbyggt kring en bruksgata, men under 1800-talets första hälft och mitt organiserades samhället på ett stadslignande sätt med rutnätsplan och friliggande egnahem för arbetare enligt det engelska cottagesystemet. Med sin rika och välbevarade industri- och bostadsbebyggelse från perioden 1776-1870 saknar Strömsbro förmodligen motsvarighet i Sverige. Tolv av dessa byggnader har tidigare skyddats som byggnadsminnen.

Huvudbyggnadens mittparti är monumentalt utformat. Skärmtaket och entrétrappan har tillkommit på senare år. Foto: Ingela Broström.

Länsstyrelsens sammanvägda bedömning är att fabriken har ett så stort kulturhistoriskt värde att den kan betraktas som synnerligen märklig, trots att den från 1970-talets slut och framåt har genomgått en del förändringar som fönsterbyten, ändrad taktäckning etc. Sett som helhet har förändringarna ändå skett med hänsyn till fabriken kulturhistoriska värde och genomförts på ett sådant sätt att anläggningens helhetskaraktär

Tillbyggnaden för det nya spinneriet invigdes 1941. Den speglar produktionsökningen under andra världskriget, men ingår av praktiska skäl inte i byggnadsminnet. Foto: Ingela Broström.

har bibehållits. Samtidigt innebär det att det kulturhistoriska värdet inte i första hand konstitueras av mängden välbevarade detaljer utan snarare av fabriken historiska bakgrund som Sveriges första stora textilfabriksprojekt och av dess läge, volym, helhetsverkan och samband med kronobränneriet och samhället i övrigt. Eftersom så många detaljer är utbytta är det dock extra viktigt i det fortsatta bevarandearbetet att de byggnadsdelar som fortfarande är oförändrade sedan 1800-talet och alltså dokumenterar fabriken ursprungliga utseende behålls.

DELAR AV FABRIKEN SOM INTE OMFATTAS AV FÖRSLAGET

Förslaget till byggnadsminnesförklaring omfattar inte den senare tillbyggda kraftstationen eftersom den tillhör en annan fastighet och frågan om byggnadsminnesförklaring av den behandlas separat. Då kraftstationen med sin bevarade maskinella utrustning har ett så stort kulturhistoriskt värde att den kan anses som synnerligen märklig i sig är länsstyrelsens avsikt att skydda även den som byggnadsminne.

Det nya väveriet från 1941 föreslås inte ingå i byggnadsminnet. Väveriet har otvivelaktigt ett kulturhistoriskt värde eftersom det avspeglar ett expansivt skede i fabriken moderna utveckling, men efter förhandlingar med fastighetens ägare har länsstyrelsen gjort en avvägning mellan tillbyggnadens kulturhistoriska värde och verksamhetens

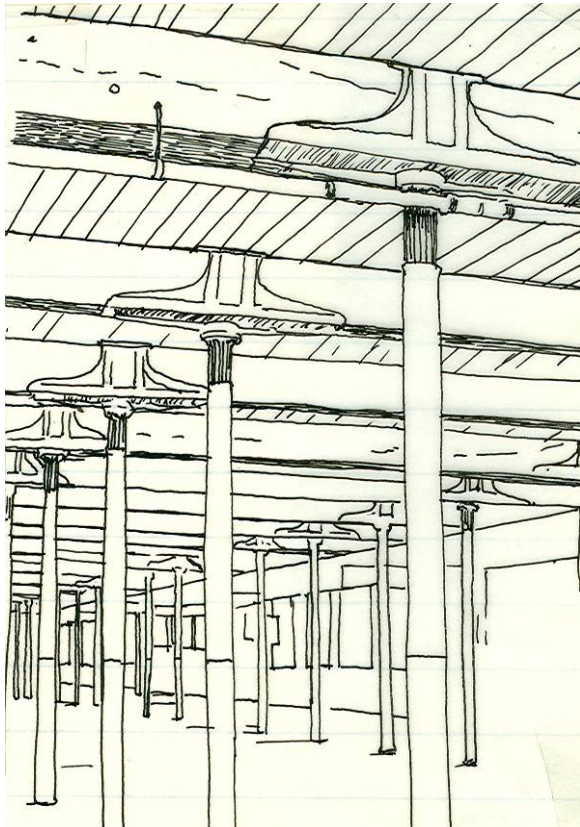
Arbetet pågår i vävsalen på andra våningen omkring 1950. Några år senare lades väveriet ned och produktionen flyttades till Nyköping. Foto ur Gävle Stadsarkivs samlingar.

behov. Länsstyrelsen har då bedömt att väveritillbyggnaden inte är omistlig från kulturhistorisk synpunkt. Detsamma gäller det intilliggande trappornet från 1950.

HISTORIK OCH BESKRIVNING

Textilindustrin var en av de första branscher som industrialiserades, inte bara i föregångsländer som England utan också i Sverige. Redan i början av 1800-talet anlades Sveriges första mekaniska bomullsspinnerier. De första industriföretagen var dock förhållandevis små. Först under 1850-talet tog industrialiseringen av textilbranschen en ny riktning. Då grundades en rad nya storskaliga fabriker med bomullsspinneriet i Strömsbro som den allra första. Anläggningen byggdes 1850-51 för "Gefle Manufactur Actie Bolag", som drevs av grosshandlarna Per Murén från Gävle och Erik Daniel Engelmark från Stockholm samt Aftonbladets grundare Lars Johan Hierta. Brännvinsbränneriet hade lagts ned 1848, utkonkurrerat av det billigare sydsvenska potatisbrännvinet. Året därpå köptes bränneriet upp av det nybildade manufakturaktiebolaget tillsammans med ett antal andra tomter

och lägenheter. Här byggdes nu fabriken, en ny storarbetsplats som sysselsatte många gånger fler arbetare än vad bränneriet någonsin gjort, framför allt kvinnor och flickor. När fabriken blivit fullt bemannad 1852 arbetade 450 personer här, varav 137 i åldern 12-15 år. Tre fjärdedelar av de vuxna arbeterskorna var kvinnor.

Systemet med stora, öppna fabrikssalar kom från England. De tunga bjälklagen bärs upp av smäckra järnkolonner, gjutna vid Forsbacka bruk. Teckning av Kärsti Hallström.

För ett byggnadsprojekt av den här storleken fanns inga förebilder inom landet utan fabriken byggdes med hjälp av engelska specialister. Engelsmännen behärskade konsten att bygga väldiga, öppna maskinhallar med hjälp av stolpkonstruktioner som här fick formen av smäckra gjutjärnskolonner. Maskinhallarna fick rikligt med dagsljus genom stora fönster. Textilfabriken i Strömsbro var ett av Sveriges allra första exempel på detta sätt att bygga och blev en förebild för andra industriidkare. Men projektets omfattning ledde också till komplikationer. Dåliga vägar gjorde transporterna svåra och frakten av byggnadsmaterial skedde i huvudsak längs vattenvägarna Testeboån och Avaån. På platsen anlades ett tegelslageri som skulle förse bygget med tegel, men det visade sig snart att

En av tegelugnarna från byggnadstiden finns fortfarande kvar inom fabriksområdet. Foto: Ingela Broström.

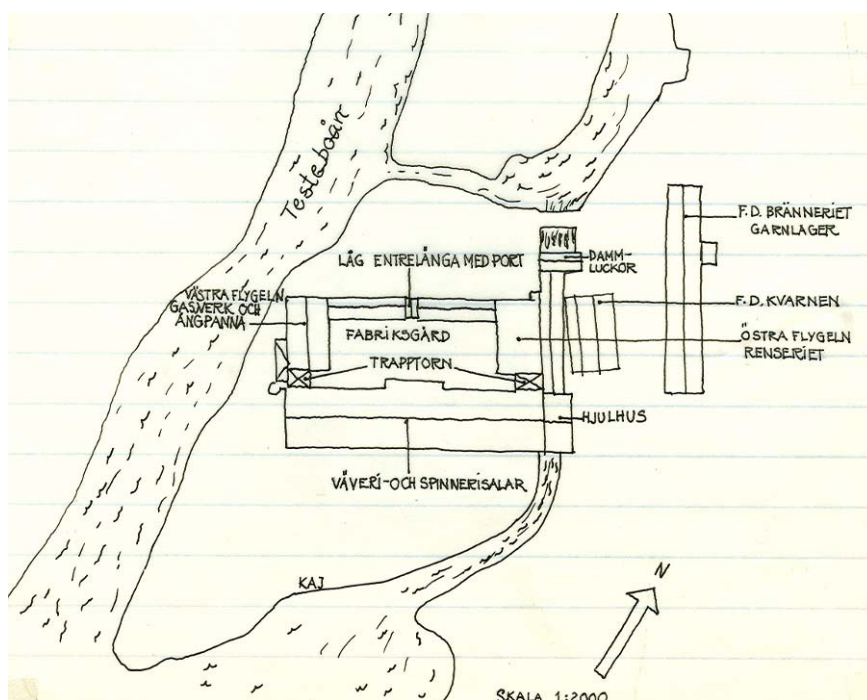
tillverkningen inte räckte utan murverket fick kompletteras med sandsten från Lövgrund. En av tegelugnarna finns fortfarande bevarad.

En rad tekniska nyheter introducerades i fabriken, till exempel vattenklosetter och interna sprinklersystem med vattenreservoarer. För att vatten- och avloppsledningar inte skulle frysa sönder byggdes de in i husets väggar. Fabriken rymde också ett gasverk som inte bara försåg fabriken och arbetarkasernerna utan också närliggande gator och vägar med ljus, vilket innebär att Strömsbro fick gasbelysning tio år före Gävle stad. Men allt fungerade inte som det var tänkt. De ursprungliga vattenklosetterna saknade vattenlås och byttes under 1890-talet ut mot torrklösetter eftersom de orsakade kraftig stank. Först under 1920-talet installerades tidsenliga vattenklosetter. Av de alla de tekniska nyheterna återstår idag bara det höga vattentornet från 1892. Det byggdes i samband med att man installerade det modernare eldsläckningsystemet Grinnel Automatic, som då introducerades för första gången i Sverige. Vattenreservoaren av gjutjärn finns fortfarande kvar i översta tornvåningen.

Från början drevs fabriken med vattenkraft genom ett stort vattenhjul som var ett av Europas största och något av en sensation för svenskt vidkommande. 1896 ersattes vattenhjulet med en turbin, men på grund av omfattande störningar i driften byggdes redan 1898 en ångkraftcentral som komplement. 1923 gick man vidare och uppförde en elkraftstation med

diesel-reservaggregat. Kraftstationen är fortfarande i drift och den maskinella utrustningen anmärkningsvärt välbevarad.

Produktionen i fabriken kom igång 1852. Råvaran var i huvudsak amerikansk bomull och man tillverkade bland annat bomullstyger, lakansväv, flanell, mönstrade tyger och garner. Utöver återkommande problem med det egna drivkraftssystemet påverkades produktionen hela tiden av nationella och internationella konjunktursvängningar och händelser. Både under det nordamerikanska inbördeskriget och första världskriget gick produktionen ned, men med andra världskriget kom i stället ett markant uppsving och en tillbyggnad för väveriet blev aktuell. Den invigdes 1941. Efterkrigstiden blev däremot betydligt kärvare för Strömsbrofabrikens del. 1956 beslutade företagsledningen att väveriet skulle slås igen och vävningen flyttas till Nyköping. 1960 togs beslut om att lägga ned hela driften. Från 1970-talets slut och framåt har anläggningen fungerat som industrihotell.

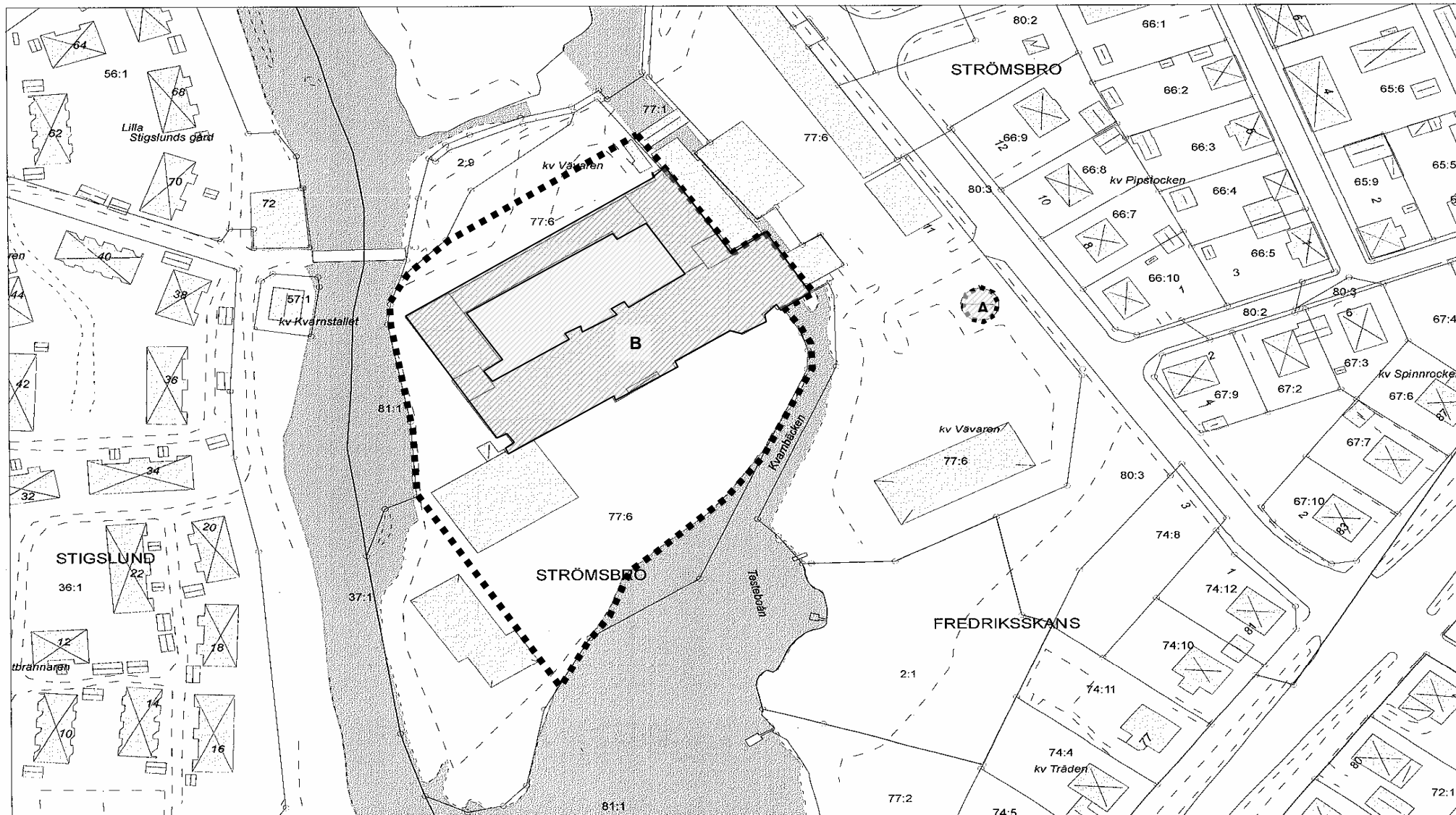
Kartskiss över fabriksområdet 1851, ritad av Kärsti Hallström.

Fabrikskomplexet bildar en kringbyggd gård där den tre våningar höga, södra längan med väv- och spinnsalar dominerar. De västra och östra flyglarna är en våning lägre. Här inrymdes dels gasverket, dels rensriet där bomullsbälarna revs upp och rensades från fröskal och andra föroreningar. Mot norr ligger en envåning portbyggnad som bildar entré till fabriksgården. Där låg också kontor och direktionsrum. Hela komplexet är byggt i rött, fogstruket tegel där taklisten och knutarna markeras med vit puts. Väveri- och spinneribyggnadens östra gavel är helt och hållet putsad och avfärgad i en rosa kulör. Taken är täckta med ärggrön plåt, utom den

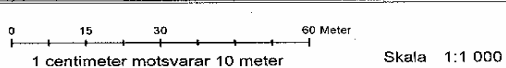
låga portbyggnaden som har tegeltak. Kraftverkstillbyggnaden från 1923 är noggrant anpassad till den ursprungliga fabriksbyggnaden, både när det gäller utformning och materialval. När det nya väveriet byggdes omkring 1940 rådde däremot helt andra ideal. Det är byggt i en tidstypisk, måttfull funktionalism med flacka tak och putsade fasader i en kulör som tydligt avviker från fabriakens rödrosa färgskala.

Ingela Broström

Elsa Röing

LANTMÄTERIMYNDIGHETEN
i Gävle kommun
801 84 GÄVLE

Streckad linje markerar gräns för skyddsområde

- A Tegelugnen
- B Textilfabriken, skyddade delar